

Profesors P. ZĀLĪTE

MANI MEMUĀRI

III

- 1) VALSTS UN ŪNIVERSITĀTE
- 2) KĀ Dr. P. ZĀLĪTE PALIKA PAR
„MĀJAS VIESA“ REDAKTORU?

1 9 3 5.

„Prof. Dr. phil. Zālītes izdevniecība“

Profesors P. ZĀLĪTE

MANI MEMUĀRI

III

- 1) VALSTS UN UNIVERSITĀTE
- 2) KĀ Dr. P. ZĀLĪTE PALIKA PAR
„MĀJAS VIESA“ REDAKTORU?

1 9 3 5.

„Prof. Dr. phil. Zālītes izdevniecība“

ARMIJAS SPIESTUVE,
Rigā, Muižas ielā Nr. 1.

Valsts un universitāte.

Neatkarīga Nacionāla valsts bez universitātes nemaz nav domājama. Arī universitāte ne bez tādas valsts. Šādā nacionālā Latviešu valstī tautas skolai (pamatskolai), vidusskolai (ģimnazijai, reālskolai), augstskolai (universitātei, konservātorijai, mākslas akadēmijai u. c.) nepieciešami jābūt ar latviešu mācības valodu. Vajadzīga arī zinātņu akadēmija. Īpaši jaunām valstīm. Visām skolām jābūt priekšzīmīgām un jāatrodas uz augstas pakāpes. Tik tā jaunās valstis varēs sacensties ar lielajām un vecajām kultūras tautām, labi piepildīt savu uzdevumu un sekmīgi strādāt radošu darbu zinātnē, literātūrā, mākslās.

Līdz suverenās Latvijas valsts nodibināšanai mums nebija ne tādu skolu, ne arī universitātes. Latvijas valstij topot bija jātop arī universitātei. Kas radīja Latvijas valsti, radīja arī viņas universitāti. Vienai kā otrai bija jādzimst un jāpaceļas mirdzošam kā foinksam iz pelniem. Pie viņu tapšanas ir apzinīgi strādāts. Lai mērķi sasniegtu, vajadzēja lielas enerģijas un izturības un, runājot Kanta garā, «absolūti labas gribas». Svētīti lai visi, kas pie šī milzu darba savas rokas pielikuši. Augstskolas nodibināšanos un izveidošanu sekmīgi veicinājusi Latviešu izglītības biedrības Augstskolas sekcija ar Dr. A. Butuli priekšgalā.

1917. g a d s.

Augstskolas sekcijas noorganizēšana. Tautas augstskolas projekts.

1. novembrī, L. I. B. valdes sēdē, kuŗā piedalās arī Biedrības vidusskolu skolotāji un latviešu skolu

priekšnieki, Dr. A. Butulis ierosina jautājumu par latviešu augstskolas vajadzību. Sēdes dalībnieki atzīst, ka L. I. B. pienākums rūpēties par augstskolas nodibināšanu tāpat, kā tā laikā gādājusi par pamata un nacionālām vidusskolām. Ievēlē augstskolas sekciju no sekojošiem locekļiem:

Dr. A. Butulis,
Dr. M. Valters,
Inž. A. Razums,
Inž. P. Kulitāns,
Dr. jur. E. Traubergs,
Cand. phil. E. Trauberga,
Cand. phil. E. Meklers,
Doc. E. Laube,
Dr. K. Adamsons,
Dr. Kl. Hibšmane,
Doc. P. Dauge,
Inž. Sp. Paegle,
Agr. K. Ulmanis,
Agr. E. Blumbergs.

Pirmā sēdē Dr. Valters izsaka domas, ka augstskolas sekcijas uzdevums, kas veicams tagadējos apstākļos, gādāt par augstskolas kursiem. Kā piemēri noderētu Vācijas «die freie Hochschule» Berlīnē, «Lessing Universität» u. c. Iespējams būtu atvērt 3 nodaļas: tiesību zinātņu, sabiedrisko zinātņu un mākslas vēstures, kādām lektoru Rīgā pietiktu.

Augstskolas kursu jeb tautas augstskolas realizēšana top par sekcijas vadošo darbības mērķi. Sekcijas darbinieku skaits ātri pieaug, un gada beigās bija izstrādāts tautas augstskolas projekts ar 3 nodaļām: vēstures-filoloģijas, tieslietu-tautsaimniecības zinību un dabas zinātņu-medicīnas. Reģistrēja ap 30 lektoru. Tas palika tomēr tikai projekts. Radās gan tieši, gan netieši kavēkļi, kas neļāva ne soli spert iz pārļiecināšās teorijas praktiskā darba laukā. No vienas puses trūcīgie biedrības un arī sabiedrības materiālie līdzekļi, bet no otras — vācu okupācijas varas katru latviešu nacionālo domu graujo-

šie aprobežojumi. Tā jau novembra vidū kādā sēdē ziņo, ka vācu skolu pārvalde nav atļāvusi atvērt politechniku, ko projektējuši vietējie līdzšinējie mācības spēki, tāpat atraidīts pēdējo iesniegtais augstskolas kursu projekts. Vācu valdība baidoties, ka studenti vai kursisti nenoturēt mītiņus. Neesot ne mazāko cerību, ka dabūšot atļauju L. I. B. augstskolas sekcija.

1918. g a d s.

Martā bija jau septītais mēnesis, kamēr vāci valdīja Latvijā. Jo stiprāks likās viņu stāvoklis iekarotā zemē, jo stingrāki un noraidošāki tie bija pret latviešu sabiedrības nacionālām prasībām. Tas apstākļi arī piespieda sekcijas darbiniekus būt atturīgiem zināmos spriedumos, un dažus jautājumus pat neaizkart, lai neriskētu ar biedrības eksistēšanu.

Studējošās jaunatnes organizēšana. Vācu okupācijas varas represijas. Memoranduma projekts. Sekcijas slēgšana. Latviešu akadēmisko spēku uzaicināšana atgriezties Latvijā.

Lai gūtu noteiktus materiālus par latviešu studējošās jaunatnes stāvokli, augstskolas sekcija uzaicina laikrakstos visus studentus reģistrēties biedrības birojā. Īsā laikā reģistrējās 36 studenti (tes). Pirmo studējošās jaunatnes sapulci sekcija sasauca 27. janvārī. Tā tomēr nevar notikt, jo nav iespējams izziņot. Vācu cenzūra neatļauj vairs publicēt sekcijas paziņojumus. Neatļauj iespiest arī sekcijas sēžu atreferējumus. Meklējot iemeslu izskaidrojumus, viss palika bez sekmēm. Pēc divi mēnešiem, tikko beidzās vidusskolu mācības gads, sekcija «uzdrošinājās» sasaukt otru studējošās jaunatnes sapulci 27. martā. Uzaicināti bij visu Rīgas latviešu vidusskolu abiturienti. Jaunatne atsaucās ļoti dzīvi.

Līdz sapulces atklāšanai saradies vairāk kā 200 interesentu. Sapulci atklāj sekcijas priekšnieks Dr.

Butulis. Dienas kārtībā jautājums par latviešu jaunatnes studēšanas apstākļiem patlaban un turpmāk.

Dr. M. Valters: Latviešu jaunatne stāv svarīgu laikmetu priekšā, tāpēc arī grūti noteikt, kādā zinātnes nozarē vairāk gribētu izglītoties, kādā mazāk. Vispirms katram jāpārdomā, kādu priekšmetu vēlētos studēt, un tikai pēc tam varētu domāt, kur un kā atvērt augstskolas. — V. Eglīts: Visa vēriba mums jāpiegriež Baltijai. Pretējā gadījumā citur studējošie spēki priekš Baltijas paliks vienmēr sveši, vienalga, vai tā no Vācijas atkarīga, vai citāda. Tie būtu kā mūžīgi ēmigranti. Tagad būtu iespējams iestāties Tērbatas augstskolā, bet lekcijas jā klausās vācu valodā. Pēdējais apstāklis tomēr nedrīkst nevienu atbaidīt, jo valodu piesavināšanās nav tik grūta, kā to iedomājas. To apstiprina arī ēmigranti, kuŗi īsā laikā piesavinās svešas valodas. Arī ideālisms, kas piemīt katram, spiež palikt šepat Baltijā. Latvieši uz savu nākotni varēs cerēt tikai tad, kad tiem būs tik daudz intelligentu, sagatavotu spēku, kas spēs pildīt latviešiem pieejamās vietas. šinī laikmetā mums visvajadzīgāk radīt šos spēkus. — Dr. Valters: Par Rīgas politechnikas reēvakuēšanu stipri jāšaubas. Tas nevar notikt drīzā nākotnē. Tiem, kuŗi studējuši politechnikā, bez kavēšanās būtu jāiesniedz lūgumi vai nu Vācijas, vai Varšavas augstskolās, lai turpinātu izglītību. Universitātes apmeklētājiem, bez šaubām, jāizvēlas Tērbatas augstskola. Labāk tuvāk dzimtenei un studēt svešā valodā, nekā uzstādīt principu studēt Krievijā. Baltijas augstskolās arī ievēros taisni tās īpatnības, kādas mums nepieciešamas.

17. aprīlī. Dr. Butulis referē par augstskolu darbību izredzēm. No Tērbatas ie braucis prof. Dehio un tuvāk paskaidrojis par vietējiem apstākļiem. Teoloģijas fakultāte sākšot darboties 1. maijā. Par medicīnas fakultāti vēl termiņu nevarot noteikt. Par Rīgas politechnisko institūtu zināms, ka studentu organizācijas un profesori dara visu, lai rudenī jau sāktu darbus. Daudz tomēr atkarājas no studējošo

daudzuma, tamdēļ, kas nodomājuši iestāties politechnikā, vēlams jau iepriekš reģistrēties. — No sapulces dalībniekiem ziņo, ka Iekšskrievijā augstskolas darbojoties, arī Rīgas polit. Maskavā, bet aiz dzīves dārdzības tās nemaz neesot iespējams apmeklēt. Darbība arī no tam stipri cietusi. — Dokumentu jautājumā Dr. Butulis atzīst, ka katram par to laikus jādomā, jo, ja dokumenti nebūs kārtībā, būs apgrūtināta iestāšanās augstskolā. Filologs Gaņais ieteic sekcijai stāties sakarā ar Krievijas latv. biedrībām, lai caur tām dokumentus atdabūtu. J. Zariņš paskaidro, ka beidzamā laikā vācu valdība izdodot vajadzīgos dokumentus, pamatojoties uz lūgumrakstu un lieciniekiem. — Ierosina jautājumu, kā lai jaunatne lietderīgāk izlieto tagadējo starplaiku līdz studijām. Plašās debatēs vairums runātāju izsakās, ka jaunatne netiek vidusskolās pietiekoši sagatavota studijām. Visvairāk tai jūtami trūkumi matemātikā un valodās. Šie trūkumi jānovērš privātā ceļā. Uzdod sekcijai gādāt par attiecīgiem kursiem. Lai gādātu par jaunatnes materiālā stāvokļa uzlabošanu, uzdod jaunatnei organizēt darba apgādes biroju. Tam jāstājas sakarā ar Centr. lauks. b-bu, lai apgādātu jaunatnei darbu uz laukiem.

24. aprīlī. Par Rīgas politehniku Dr. Butulis ziņo, ka paredzēts atvērt tikai 3 nodaļas: lauksaimniecības, tirdzniecības un architektūras. — Tālāk dienas kārtībā latviešu paralēlprofesūru prasība Tērbatas augstskolā, ko ierosinājušas latv. akadēmisko darbinieku aprindas. Pagaidām pietiktu ar 4 katēdriem — leišu-latviešu val., latv. literātūras, latv. valodas un archeoloģijas, latv. folkloras. Meklers aizstāv domas, ka jautājums jānostāda plašāk. Jādibina latviešu-baltu filoloģijas nodaļa, jo mūsu kultūra vēl neizkopta, neattīstīta. Pagaidām varētu pat lasīt vācu valodā, pa to laiku jāsavāc saraksti, cik būtu, arī lau-

kos, jaunatnes, kas vēlētos studēt latviešu filoloģiju. V. Eglīts: Interesanti tie motīvi, kāpēc uzstādītas prasības tikai 4 katēdriem. Ja tas pieprasīts no Tērbatas akadēmiķu aprindām, tad var domāt, ka to uzstādījuši tur esošie 4 profesori. Ja mums būtu kāda cita prasība pēc tam, tad varētu spriest, cik profesoriem ieņemt katēdrus u. t. t. Pagaidām, liekas, var runāt tikai par paralēlu darbību ar vācu valodu un tad varētu konstatēt, kur vairāk apmeklētāju. Galvenos priekšmetus varētu lasīt arī vācu valodā, bet palīga priekšmetus latviešu. E. Skubiķis nolasa prof. Harnacka domas, kas referētas vietējā vācu laikrakstā. Tām piešķirama vispār liela nozīme, jo izteikti uzskati, ka katrā ziņā būtu jāpielaiž igauņu un latviešu valodās lekciju lasīšana, kaut gan kā galvenai jāpaliek vācu valodai.

8. maijā. Par Krievijas augstskolām referē doc. E. Lejnietis, kurš nupat iebraucis no Maskavas. Skolu dzīve ritot gandrīz normāli. Augstskolās bijis manāms lekciju klausītāju trūkums, tāpēc darbojušies galvenā kārtā pirmie un pēdējie kursi. Cerams, ka arī uz priekšu augstskolas turpinās tādā veidā savu darbību. Tās pilnīgi autonomas.

19. jūnijā. Cand. phil. P. Dāle no Valmieras referē par latv. augstskolas komisijas darbību. Pēc jūnija kongresa (Tērbatā) tā darbību pārtraukusi, jo nav bijis iespējams plašāk koncentrēt pie darba realizēšanas visus akadēmijas spēkus. Principā uzdots katram populārizēt augstskolas ideju, informēt par kongresa rezolūcijām latv. augstskolas projekta lietā, un pēc iespējas vākt ziedojumus augstsko-

las fondam. Cītādi nekādi reāli soļi neesot sperti un darbība uz ārieni neesot izvērtusies. Tautas augstskolas darbs Valmierā veicies sekmīgi. Īsā laikā radušies vajadzīgie lektori un arī studenti. Programma bijusi iedalīta elementār- un pamatkursā. Galvenie priekšmeti bijuši: latv. vēsture, latv. valoda, liter. vēsture, vispārējā vēsture, Krievijas vēsture, politiskā oikonomija, psiholoģija, dabas zinības, tieslietu zinības un valodas — latv., vācu, krievu un paredzēta arī franču. Augstskola sākusi ar lielu sajūsmu darboties 25. sept. pag. g. zem cand. oec. J. Lapīņa vadības un turpinājusies līdz martam. Tās darbība pilnīgi pārtraukta vāciem ienākot. Lai tuvinātu zinātniskus spēkus, bijis nodomāts sarīkot lekciju ciklus. Viens tāds jau nolasīts Tērbatā, ūniversitātes telpās, kur piedalījušies prof. J. Osis, prof. E. Felsbergs, K. Kundziņš, L. Adamovičs u. c. Cerams, ka rudenī izdosies atjaunot latviešu tautas augstskolu un tad varēs lekciju ciklus nolasīt arī Rīgā. Dr. Butulis izsaka domas, ka varbūt tad varēs arī Rīgā sākt funkcionēt tautas augstskola.

No pag. sapulcē ievēlētās redakcijas komisijas V. Eglīts nolasa sekojošu rezolūciju — pieprasījumu dēļ paralēlprofesūrām: «L. I. B. augstskolas sekcija 5. jūnija sēdē nolēma sekojošo: Ievērojot: 1) vietējo iedzīvotāju vairākuma prasības, 2) sagaidāmās mūsu dzimtenes valsts pārvaldības vajadzības un 3) to apstākli, ka mūsu tautskolās un latviešu vidusskolās mātes valoda ieviesta kā mācības valoda, ir radusies nepieciešama vajadzība dot iespēju: 1) vietējās pašvaldības darbiniekiem priekš saviem arodiem sagatavoties zinātniskā latviešu valodā un 2) latviešu skolas beigušiem audzēkņiem nobeigt savu izglītību mātes valodā arī augstskolā.

Pagaidām atzīt par nepieciešamu pie Tērbatas ūniversitātes un Rīgas po-

litechnikas jau tūlīt sākt atvērt parallēlprofesūras un docentūras latviešu valodā. Atbildot uz Tērbatas latviešu akadēmisko aprindu aizkustināto jautājumu par tūlītēju vienas latviskas profesūras nodibināšanu pie Tērbatas universitātes teoloģiskās fakultātes un četru pie filoloģiskās, L. I. B. augstskolas sekcija izsaka savu pilnīgu piekrišanu.»

11. jūlijā. Dr. Valters iepazīstina ieradušos pārstāvjus ar sapulces uzdevumiem. Pamatdoma arī tagad paliek tā pati, kas izteikta Mētraines kongresa rezolūcijā. Kā tad, tā tagad jāizteic tautas izglītības vajadzība. Grozījušies tikai ārējie apstākļi. Principiāli jāizšķir tas pats, kas pagājušo gadu, līdz ar to jāspriež arī par tā realizēšanu, par līdzekļiem. Ja nebūtu iespējams citādi, varbūt varētu uzturēt augstskolu sabiedriskā ceļā. Sabiedrisku un privātu augstskolu attīstība sastopama Somijā, Vācijā, piem., Hamburgā, kur tās darbojas līdzās oficiālai valsts augstskolai. — Doc. K. Kundziņš ar atzinību izsakās par tautas augstskolas atjaunošanu un sevišķi par tās tūlītēju realizēšanu. Lai sekmētu tagad vidusskolas beigušās jaunatnes studēšanu, tad jāpieprasa jau minētās parallēlprofesūras Tērbatas universitātē. Turpretī universitātei, kuŗu uzturētu sabiedrība un zeme, jākalpo tās pašas zemes labā. Pēdējā būtu jāizņem zemes vēsture (arheoloģija), latv.-leišu vēsture, latv. folklora, literatūras un kultūras vēsture, reliģiskā dzīve un pārdarīgo jautājumi. — Adv. Štrausmans: Augstskolas plaukšana lielā mērā at-

karājas no vietas, kur tā darbojas. Nevar to atvērt citur, kur paši studenti atrodas. Pašuzturas jautājums uz to mūs spiež, lai augstskola būtu Rīgā. Augstskola nevar arī būt tik primitīva kā Valmierā. — Dr. Butulis piekrīt, ka domu starpība nevar būt ne attiecībā par priekšmetiem, ne arī par vietas izvēli. Acumirkļīgais izšķiramais jautājums paliek, kur rudenī studijas turpināt. — Jākobsons atzīst, ka nepareizi ķerties pie privātas augstskolas dibināšanas, ja nav iepriekš stājušies sakarā ar valsts universitāti. Ja tā jāgroza, vai atzīstama par nederīgu, tik tad var runāt par sabiedriskas augstskolas radišanu. Līdz tam var runāt tikai par tautas augstskolu. — Dr. Butulis paskaidro, ka nav līdz šim noteiktu ziņu ne par Tērbatas augstskolu, ne arī Rīgas politechniku. Nav arī zināms, kādas tās paliks, vai kā privāta, vai arī valsts iestāde. — Doc. K. Kundziņš papildina priekšrunātāju, ka arī vācu valdībai nav vēl šai jautājumā noteiktības. Diplomi arī nekādi nav sagaidāmi pēc mācību beigšanas, jo nav noteiktas valsts, kas tos izsniegtu. Par agru būtu ķerties pie augstskolas dibināšanas. Tas būtu vairāk teorētisks darbs. Izdevīgāk tagad būtu atvērt augstskolas kursus. — Bruže ieteic nodot šos jautājumus apspriest katrai organizācijai atsevišķi un tad noturēt kopēju sapulci. — Kur jaunatnei studijas rudenī turpināt — vairākuma domas, ka tai pašai tas jāizvēlas, bet vidusskolu abiturienti jāpierod pie domām, ka dažus gadus nāksies palaist bez studēšanas. — Dr. Traubergs domā, ka uz sabiedrības līdzekļiem nevar palaisties. Labāk pieturēties pie Tērbatas universitātes. Pagaidām varētu atvērt kursus. Darbībā jāsazinās ar igauniem. — Prof. P. Zālīte izsaka daudz lielākas cerības uz sabied-

rības ziedojumiem. Tikai politiskais stāvoklis acumirkļi liekot skeptiski uz to skatīties. Bet tik nezaudēt dūšu, kaut gan Latvija važās. Cīņas vēl nav galā. Visi sakās cīnāties un karu sākuši par tautu atsvabināšanu un viņu tiesībām. Brīva pašnoteikšanās vienīgi var būt mūsu prasība. Tā ir neatņemama un ikvienas tautas dabiskākā tiesība, kā to izsakās lielākais jaunlaiku filozofs Kants. Mēs nevaram apmierināties ar pāra latviešu paralēlprofesūrām Tērbatā un kursiem. Pamatskolai, vidusskolai un universitātei jābūt nacionālām ar latviešu mācības valodu. Tas mums bez bailēm jā-saka okupācijas varai un tas jāprasa. Viņai un visai pasaulei jāzina, kas mēs esam un ko mēs gribam: pašnoteikšanos, latviešu skolu un latviešu universitāti. Nacionālu apvienota tipa universitāti: politechniku vienotu ar universitāti vai universitāti vienotu ar politechniku un šepat Rīgā. Spēku mums netrūks, ja tik visur savus izklīdušos zinātniekus šē savāksim kopā. Jāsāk tūliņ šim darbam likt pamatu ar kursiem tādos arodos, kuŗos šeit spēki būtu, kamēr arī citi arodu darbinieki sanāktu un darbu varētu sākt strādāt visā pilnībā. — Prof. Zālītīm sajūsminoši runājot, parādās sapulces zāles durvīs vācu militārie policijas ierēdņi, kuŗi dodas cauri zālei pie prezidija. Runātājs tomēr turpina. Priekšsēdētājs apsauc vienreiz, otrreiz, beidzot tas aplūst. Ierodas vēl policisti, kuŗi jau sapulces telpas ielenkuši. Pārbauda visiem klātesošiem dokumentus. Pieprasa sapulces protokolu. Tomēr rodas izdevīgs gadījums un sekretārs ar protokolu un visiem dalībnieku sarakstiem nozūd. Sapulci izklīdina plkst. 1/22 dienā, t. i. pēc 3 stundu debatēšanas. Sekcijai aizliedz darboties, priekšniekam draudēja

ar izsūtīšanu¹⁾). Baigs, sastindzis laikmets... Biedrības biroju pastāvīgi apmeklēja vācu policisti, arvien kaut ko meklēdami. Noliedza katru sapulcēšanos biedrības telpās, pārtrauca arī sekcijas valodu kursus. Beidzot biedrības priekšnieku, sekcijas priekšsēdētāju Dr. Butuli, sodīja ar 500 mk. naudas sodu. Pagāja pāris mēnešu. Uzsāka darboties Rīgas politehnika ar nosaukumu: «Baltische Technische Hochschule». Latv. Izgl. Biedr. vidusskolu abiturientus uzņēma tikai kā brīvklaušītājus... Sākoties mācībām, Augstskolas sekcija iesūta skolu valdei lūgumu izdot atļauju noturēt sekcijas sēdi. Iesniedz arī dienas kārtību, kurā paredzēta — trūcīgo politehnikas studentu pabalstīšana. Sēdi atļauj, bet ar noteikumu, ka drīkst piedalīties tikai biedrības biedri, ne jaunatne. Sēdi notur. Piedalās 5—6 personas. Nolemj griezties pie vietējo tautību pārstāvjiem, lai kopēji ko darītu savu studentu labā. Bet, pamanījuši atkal kaut ko nevēlamu, nākošai sēdei atļauju vāci neizdeva laikā, piesūtīja pāris dienas pēc noliktās sēdes dienas. Pēc tam sekcija nemēģināja vairs izlūgties kādu darbības brīvību. **Pienāca 18. novembris — Latvijas proklāmēšanas diena.** Pēc divām dienām sanāk sekcijas locekļi, lai turpinātu pārtraukto darbu.

1919. gads.

Augstskolai sagatavojoši kursi. Augstskolas atvēršanas priekšdarbi. «College Letton».

No 3. janvāra līdz 22. maijam Rīgā saimnieko komunisti. Februāra vidū Padomju valdība atvēra «Latvijas Augstskolu» un organizēja «Latvijas proletārisko augstskolu». Mācības valoda — latviešu. — Komunistus padzenot, Rīgā iebrūk vācu

---

¹⁾ Dr. P. Zālīte vāci nelaida atpakaļ uz Pēterpili, prasīja, lai paraksta, ka viņš nekad vairs uz «Baltiju» neatgriezīsies, uz ko Zālīte sacīja, kamēr vien viņš būs dzīvs, nekādos apstākļos un ne zem kādiem spaidiem neparakstīs, jo viņš, kā Latvijas dēls no savas dzimtenes ir nešķīrāms dzīvē un nāvē. Nekāda vara nespēs viņu piespiest tā ko parakstīt.

karaspēks. Uzurpācijas vara ar A. Niedru kā ministru prezidentu, kuŗa Rīgā uzturējās tikai ap 5 nedēļas, atkal atjauno bijušo okupācijas Baltische Technische Hochschule ar vācu mācības valodu. Šai laikmetā augstskolas sekcija atjauno savu darbību neoficiāli. Tāpat kā gadu atpakaļ, viņa tuvojās savam mērķim — nacionālai augstskolai, ar studējošo sagatavošanu. Bez kādas oficiālas atļaujas vai piešķiršanas sekcija izsludina laikrakstos, ka tuvākās dienās sāks darboties vispārīzglītojoši kursi. Kā cītīgākie kursu organizētāji minami doc. A. Kirchenšteins, doc. E. Lejnieks un inž. Vegners. Kursi bij domāti to vidusskolu audzēkņu izglītības papildināšanai, kuŗi dažādo starpvaldību dēļ nebij paspējuši pilnīgi nobeigt vidusskolu. Kursos piedalījās ap 40 apmeklētāju. Darbi notika ik dienas no 3—9 vak. un turpinājās no 8. jūlija līdz 15. oktobrim. Atgriežoties Latvijas valdībai, kursiem izsniedza pabalstu 3800 cara rubļus. Pāris dienas pēc likumīgās Latvijas Pagaidu Valdības atgriešanās Rīgā, augstskolas sekcija atjauno plašas sapulces, kuŗās var piedalīties visi interesenti. Bet tagad, jau soļi tuvāk īstenībai, sapulces notiek agrākās Rīgas politechnikas vecā ēkā, 5. auditorijā. Neskatoties uz toreizējo Politehnikas pārvaldītāju nenovēlošu izturēšanos, tomēr sekcijas darbinieki vairs no augstskolas telpām neizgāja.

11. jūlijā. Dr. Butulis īsumā referē par sekcijas darbību, atzīmēdams, ka gadu atpakaļ, šai dienā latviešu sabiedriskie darbinieki sapulcējās, lai iesniegtu okupācijas varai memorandumu, bet tos izklīdināja. Tagad jau varam runāt droši par savu augstskolu. Agr. J. Bergs ziņo, ka pirms sekcijas sēdes notikusi bij. politehnikas latviešu mācības spēku apspriede, kuŗi nākuši pie sekojošiem slēdzieniem:

Augstskola valstī ir tas pamats, uz kā balstās visa mūsu materiālā un garīgā labklājība, kādēļ pie Latvijas augstskolas nodibināšanas un iekārtošanas darbiem jāķeras bez kavēšanās, izmantojot visu to,

kas šinī lietā ir jau veikts. It īpaši vērība piegriežama tai augstākai mācības iestādei, kuŗa Rīgā, zem dažādiem nosaukumiem, pastāv līdz pēdējam brīdim, t. i. bijušais Rīgas politehniskais institūts.

Latvijā pagaidām dibināma tikai viena apvienota nacionāla Augstskola ar tehnisko, humanitāro un dabas zinātņu fakultātēm.

Augstskolu dibinot jāņem par paraugu vislabākās Augstskolas pasaulē, īpašu vērību piegriežot mazo, mums tuvu stāvošu valstu augstskolām, kā: Dānijas, Skandināvijas un Somijas.

Latvijas Augstskolai jābūt valsts iestādei un nekādam privātu grupu uzņēmumam šē nevar būt vietas.

8. a u g u s t ā. Dr. Kirchenšteins ziņo, ka izgl. min. Dr. Kasparsons piekritis centrālās, ķīmiski-bakterioloģiskās laborātorijas idejai pie Latv. augstskolas, kuŗu iekārtotu pēc L. I. B. augstskolas sekcijā izstrādāta projekta. Tālākai iztīrāšanai jāūtājumu nodošot augstskolas komitejai. Pēc Kirchenšteina domām, pēdējā tomēr nebūšot pietiekoši kompetenta, jo projektējamā iestāde vairāk interesē higiēniskus mediķus un ķīmiķus, ne komitejas darbiniekus, agrākos Balt. Hochschul'es tehniskos spēkus.

Arhitektūras fakultātes principi un projekti izstrādāti komisijā, kuŗā piedalījušies doc. Laube, prof. Štālbergs un arch. Kundziņš. Komisijas uzskats, ka arhitektiem jābūt techniķiem un māksliniekiem. Uzņemot studentus jāpiegriež vērība zīmēšanas spējām. Studijas ilgst 5 gadi, no kuŗiem viens jāpavada praktiskā darbā. Pēc tam tikai izdos diplomu. Pie agrākiem priekšmetiem jāpievieno jauni, kā arhitektu uzņēmumi, tēlniecības mākslas elementi, latviešu tēlniecības māksla, tehniskā higiēna, arhitektūras vēsture. Visu studiju laiku studentiem jānodarbojas pie augstskolas ierīkojamās darbnīcās. Par mācības spēkiem pamatprincipā pastāvot doma, ka arhitektu fakultātē var iztikt ar pašu spēkiem vien, bez svešu, latvju cen-

tieniem naidīgu spēku līdzdarbības. Pamatprincipus nodod sekcijai iesniegšanai ministrijai.

Filozofiskās fakultātes pamatprincipus izstrādājis Dr. phil. P. Zāļīte. Augstskolu izveidojot jāauzicina visi tie latviešu zinātniskie spēki, kuŗi jau ūniversitātēs vai tādās tehniskās augstskolās, kas līdzīgas ūniversitātēm, ieguvuši venia legendi tiesības. Būtu labi, ja pie mūsu ūniversitātes ierikotu, kā tas ir Pēterpils Psīchoneuroloģiskā institūtā (kuŗam jau cara laikā piešķīra ūniversitātes tiesības), pamatfakultāti, kuŗā mācītu filozofiju, literātūru, vēsturi, mākslas vēsturi, kultūras vēsturi. Šāda fakultāte tad būtu uzskatāma kā pamat- jeb vispārīzglietojoša fakultāte, kuŗa ikvienam, kas iestājas ūniversitātē, jāiziet cauri, iekam viņš izvēlas kādu speciālarodu. Krievu zinātnieki, ievērojamākie atklātības darbinieki un paidagōgi šādu iekārtu ļoti atzīst. Tas gan studijas vismaz par kādu gadu paildzinātu, bet tad arī augstskolu pabeigušie ieietu dzīvē labāk sagatavoti. Pamatfakultātē gadu studēdami studenti arī varētu labāk pārdomāt, ko lai īsti studē un izraugās par savu speciālarodu. Bet lai nu to iekārtotu šā vai tā, filozofijai katrā ziņā visās fakultātēs būtu piegriežama liela vērtība. Neviens nevar tikt uzskatīts par izglītotu, kas nepazīst un nav pamatīgi iepazinies ar filozofiju, psīcholoģiju, atziņas teōriju, loģiku, ētiku. Kas tie, piem., būs par juristiem, kas nepazīs ne filozofijas vēstures, ne loģikas, ne atziņas teōrijas, ne psīcholoģijas, ne filozofiskās ētikas? Kas tādiem būs likumu ētiskais gars? Forma, likumu čaula tiem būs viss. — «Mūslaiku juristi,» sacīja kādā priekšlasījumā Filozofiskā biedrībā, Pēterpilī, ievērojamais krievu jurists senātors Koni, «ir izvērtušies par mūslaiku sofistiem. Es labāk redzētu par tiesnesi filozofiski un ētiski izglītotu cilvēku nekā juristu, kas savu galvu piepildījis ar visādiem likumu pantiem, kuŗi nereti novecojušies un nekam nederīgi, ja viņš neieliek dzīva ētiska satura, ir tik nedzīvi formas krāmi, kuŗi sofistiski izlietoti,

atnesot vairāk ļauna nekā laba». Filozofijas zināšana nepieciešama ikvienam. Filozofijai jābūt izglītības pamatam un galotnei, katras izglītības iesākumam un galam. Bez sistēmatiska un noteikta pasaules uzskata neviens nav saucams par izglītotu. Obligātoriski visiem būtu jā klausās filozofijas vēsture, psiholoģija, loģika, atziņas teorija un ētika.— Vajadzīgo mācības spēku šai fakultātei pietiktu, lai varētu sākt darboties šoruden. — P. Dāle domā, ka tagad tādu pamatfakultāti nebūtu iespējas atvērt Latv. Augstskolā. Pirmā kursā studentiem būtu jā klausās zināmi pamatpriekšmeti, starp tiem, kā obligātorisks arī filozofija, lai sekmētu zināmu pasaules uzskatu. «Principā tur starpības nav,» piebilst Zālīte, «galvenais, ka lai visiem tūliņ sākumā būtu jā mācās filozofija».

Tā visiem vienam mērķim sekojot un labu gribot nodibinās mūsu Universitāte. Arī mācības spēkus izrauga. Visi viņi savu lielo uzdevumu sekmīgi veic. Mūsu Universitāte citu starpā ieņem redzamu vietu. Mēs varam pašapzinīgi un ar dibinātu pašlepnumu noskatīties uz mūsu gaismas pili. Tas ir darbs, kas vēl pēc gadu simteņiem un tūkstošiem stāstīs par saviem cēlējiem un nesīs svētību Latvijai, cilvēcei un it īpaši suverēnai latviešu tautai.

Kā Dr. P. Zālīte palika par „Mājas Viesa“ redaktoru?

Pēc doktora eksāmena Jēnā P. Zālīte atgriezies Rīgā un apmeklēja savu dzimteni Raunu, gribēja tūlīt doties uz Pēterpili un likt maģistra eksāmenu. Bet pēc sarunas ar Dr. K. Balodi nolēmām, ka ievērojot apstākļus un vajadzību pēc jaunas labas politiskas avīzes, maģistra eksāmenu varētu uz kādiem gadiem atlikt, vajadzēt apklausties pie Plates, vai viņš nepārdotu savu «Mājas Viesi». Hermīne Zālīte tam bija pretī. Viss jau esot sapakots braukšanai. Kad iebildu, ka kādus pāra gadus varbūt varētu palikt par redaktoru un kad Balodis sacīja, ka apklausties jau varētot, tad es viņam piekritu: «Labi, apklaustīšos ar’». «Mājas Viesim» korespondences no laukiem biju jau sūtījis kopš 1885. g., par ko saņēmu «brīveksemplāru». Pēc «Mājas Viesa» biju palicis par «Balss», «Baltijas Vēstneša» un Pliekšanam uzņemoties «Dienas Lapas» redakciju, arī par pēdējās avīzes līdzstrādnieku. «Balsī,» «Baltijas Vēstnesī,» «Dienas Lapā» rakstīju jau ievadrakstus par zinātniskiem un politiskiem jautājumiem. Arī ārzemju presē, kā, piem., avīzē «Züricher Post» ievadrakstu divos numuros 1891. gadā 46. un 47. num. zem nosaukuma «Baltische Verhältnisse» (Baltijas apstākļi), kur bij apskatīts latviešu beztiesīgais stāvoklis un aizstāvēti latvieši pret vācu baroniem. «Jenaische Zeitung’ā» ievietoju ceļojuma aprakstu pa Brazīliju un rakstīju par kolonistu dzīvi un apstākļiem, vairākos numuros, kurū rakstu Veimāras sūtnis bija aizsūtījis uz Pēterpili un kurš tur valdības aprindās bija atradis ievēribu. Pateicoties tam, man ar sūtni iznāca sarakstīšanās.

Iepazīšanās ar sūtni bija no svara Dr. K. Baloža mācītāja vietas dabūšanā Zlatoustā (Urālos). Un nu 1893. gadā stāvēju kā «Mājas Viesa» pircējs viņa īpašnieka Dr. phil. Arnolda Plātes priekšā. Jēnas doktors satikās ar Heidelbergas doktoru. Pasniedzu savu vizītkarti. «Ar ko varu pakalpot?» Atbildēšu tik pat īsi: «Vēlos pirkt Jūsu «Mājas Viesi». Plātes redzami izbrīnījies un vēl vairāk aiz viņa par tādu jautājumu brīnas veikalvedis Rinks. «Tas ir mans tēva mantojums un viņu es negribu pārdot.» «Tad neko darīt, ardievu doktor, es gribēju Jūsu avīzei iedvest dzīvu garu, bet kad ne, ne, tad sveiki!» «Doktora kungs,» saka Plātes, «pagaidiet lūdzu, gribētu zināt, vai mana avīze ir tik slikta?» «Kā pircējam man negribētos nolikt preci, lai neizliktos, ka gribu viņu iegūt zem cenas.» «Vai «Mājas Viesa» gars, miers baŗo, nemiers posta' ir slikts? Baltijā tak dzīvo dažādas tautas.» — Redzu, ko ar to grib. Atbildu: «Miers ir labs, bet, ja miers nozīmē iemidzināt, nozīmē miegu, tad tāds miers ir kaitīgs. Neaizmirstiet, doktora kungs, ka var būt apstākļi, kur pat Kristus varēja izsaukties: «Vai jūs domājat, ka esmu nācis mieru nest zemes virsū, nē, uguni un zobenu?!». Labāk, doktora kungs, būs, ka beidzam un es eju.» «Nē, taisni tagad es gribu, lai Jūs man sacītu, kā tad Jūs avīzi vadītu, ievērojot mūsu apstākļus.» «Būšu atklāts un sacīšu, ka esmu Platōna un Kanta filozofijas piekritējs. Kanta mācība, viņa autonomā morāle, viņa katēgoriskais imperātīvs, viņa autonomijas jēdziens, viņa ieskats par tautu pašnoteikšanās tiesībām, viņa mūžīgā miera ideja, viss tas manī ir pārgājis miesā un asinīs un tiklīdz varēs, es visu to sludināšu.» Domāju, ka nu gan būs diezgan. Bet, man par izbrīnu, vēl ne. «Sakiet, ko Jūs tagad ar manu «Mājas Viesi» darītu? Ko Jūs viņā sniegtu, kādu saturu?» «Vispirms padarītu «Mājas Viesi» pašu dzīvu, tad ar viņa palīdzību darītu tautu redzīgu, lai viņa sāktu par visu kritiski domāt, rādītu, kā lai tauta tiek pie turības un labklājības, vārdu sakot, celtu tautu saulītē, lai viņa līdz ar

citām kultūras tautām varētu mist gaismā un dzīvot kultūras tautas dzīvi. Lai to varētu, redaktoram nepieciešamas brīvas rokas. «Mājas Viesis» stipri paplašināms. Pie viņa izdodams illūstrēts žurnāls zinātnei, literatūrai, mākslai. Jāpasniedz zinātniski darbi. Tādi literāriski darbi kā Šillera, Ģētes, Lesinga, Ibsena, Puškina, Ļermontova, Homēra, Dantes, Šekspīra, Bairona, pat Ģētes «Faustu» es gribu dot.» «Vai «Fausts» nebūs latviešiem par augstu un vai būs, kas «Faustu» un citu, ko gribiet sniegt, varēs labi pārtulkot un vai tauta viņus, īpaši «Faustu», sapratīs?» — «Es pazīstu kādu, kas «Fausta» «prologu debesīs» ir labi tulkojis. Tāpat kādu, arī manu draugu, kas Horācija dzejoļus skaisti tulkojis. Latvieši savās «dainās» ir izrādījušies kā nemirstīgi dzejnieki, kas stāv uz aprīņojami augsta ētikas stāvokļa.» Sarunu gala rezultāts bija: Plātes sacīja, ka «Mājas Viesi» viņš pārdot nevarot, bet uzaicināja mani par «Mājas Viesi» redaktoru un gribēja ar mani slēgt līgumu uz visu mūžu. «Mans mērķis,» atbildēju, «ir profesūra. Tik uz dažiem gadiem es varētu saistīties. Bet arī tā man jāizlūdzās apdomāšanās laiks. Baidos, vai tāda, tik pēkšņa pārmaiņa «Mājas Viesī» būs iespējama.» «Pret tādu, tik nopietnu darbu, kā dzirdu, man nekas nav pretī. Lai latviešiem pasniedz zinātni, mākslu, daiļliteratūru!» «Bet kā būs ar mieru dažādo tautību starpā? Lai varētu valdīt miers, nepieciešama viņa pamatā taisnība. Jūs, doktor, esiet vācietis, vai vismaz par tādu turaties, es latviešu zemnieks ar sirdi un dvēseli.» «Gan izeju atradīsim,» atbild Plāte. «Labi, rīt došu atbildi.» Par tādu iznākumu pie Baložiem bija liels pārsteigums. Dr. K. Balodis priecājās, Hermīne Zālīte tomēr vēlējās, lai brauc uz Pēterpili un lai nevilcinās ar profesūru. Inženieris A. Balodis un Anna Balode negribēja izteikties ne par, ne pret, tomēr likās, ka būtu bijuši priecīgi, ja mēs visi četri būtu varējuši dzīvot kopā. Es vēl sacījos ap-runāties ar «Dienas Lapas» redaktoru J. Pliekšanu, vai varbūt ar viņu nevarēs atrast kādu kopdarbības

bāzi. Tādu atradām drīz. Pliekšāns priecājās, ka nu viņš vairs nebūšot viens. Norunājām, cik tālu mēs varēsīm iet kopā, ka neļausim viens otram uzbrukt, ne viņš man, ne es viņam, ko arī svēti turējām. Vēlāk J. Pliekšana līdzstrādnieki bija brīnījušies, kāpēc J. Pliekšāns nemaz neļaujot viņiem man uzbrukt. Es Pliekšanam pie līguma slēgšanas aizrādīju, ka visur nevarēšu viņam sekot. Pliekšāns jau man Jēnā esot bija sācis vērsties uz sociālisma pusi, ko redzēju, kad viņam 1892. g. nosūtīju kādu rakstu par Vācijas politiskām partijām, kurū viņš ievietoja kā ievadu vairākos «Dienas Lapas» numuros. Es neatrados uz internacionālās sociāldemokratijas viedokļa, bet uz Kanta tautu pašnoteikšanās viedokļa, ka visiem likumiem jāiznirst no tautas dvēseles, ka tautai jābūt suverēnai, pašai likumu devējai un viņu izpildītājai. Tādi ieskati toreiz, ja un cik viņus avīzē varēja izteikt, bija ar internacionālo sociāldemokratiju nesavienojami, diametrāli pretēji. Ar Dr. Plāti beidzot vienojamies tā, ka noslēdzām līgumu uz pieciem gadiem un ja neviens neuzsaka, tad viņš paliek spēkā uz turpmākiem pieciem gadiem. Dr. Plāte gan vēl gribēja slēgt uz mūžu, tad, 20 gadiem, tad 10 gadiem un beidzot apmierinājās ar pieciem gadiem. Tūliņ pēc tam uzņēmās «Mājas Viesa» vadību 1893. gada maijā. Mani galvenie līdzstrādnieki «Mājas Viesī», «M. V. Mēnešrakstā» un «Dienas Lapā» bija: a) zinātnē: prof. Dr. K. Balodis, akadēmiķis prof. Dr. chem. P. Valdens, prof. P. Šmits, Dr. med. G. Beldavs, P. Valdena asistents inženier-ķīmiķis P. Meņģelis, Jānis Asaris, cand. phil. Rūdolfs Jirgens (v. doc.), skolotājs Edvarts Mednis, Dr. Kārlis Barons (prof.), A. Kirchenšteins (prof. Dr.), Dr. J. Alksnis (prof.), Dr. A. Skuja (pr. doc.), cand. jur. Edvarts Skujenieks (Vensku Edvarts), cand. jur. Kārlis Valters (senātors), advokāts J. Ansbergs u. c.; b) literātūrā: Andrējs Pumpurs, Rainis, Aspāzija, Poruks, Blaumanis, Deglavs, Sudrabu Edžus, A. Ķeniņš, Viktors Eglītis, Falijs (Bulans), Doku Atis, Saulietis,

Zeltmatis, Jēkabsonu Kārlis, Maliešu Jānis (J. Balodis), Ligoṭņu Jēkabs, J. Akurāters, A. Skalbe, Ed. Virza, V. Dambergs, Ed. Meklers, J. Vecozols, A. Baltpurviņš, M. Liepa, Juris Kosa, (pseud. «Ģiedrs»), A. Bračs, Kārlis Krūza, Tija Banga, Ksavers, Rūdofls Balodis, Fr. Mierkalns (zinātnē un literātūrā), Edvrats un Kārlis Veidenbaumi¹⁾, Zvārģu Edvarts (Ed. Treumanis), Birznieku Sofija, Birznieku Latīna, Birznieku Kārlis, Teodors Zeiferts, Pīpiņš (Vizulis) u. c.; c) glezniecībā: Jānis Rozentāls un V. Purvīts. «Mēnešraksta» mākslas nodaļu vadīja Hermīne Zālīte (Minjona) un man Pēterpilī esot pa laikam viena pati vadīja visus trīs Dr. A. Plātes izdotos laikrakstus.

Lai pievilktu labākos zinātniekus, rakstniekus, māksliniekus, tad kā vienu no saviem galveniem redaktora uzdevumiem uzskatīju — paaugstināt honorārus, atlīdzību par garīgo darbu. Sāku maksāt atlīdzību par iespiestiem rakstiem. Par «Mājas Viesa» ik numuru pirmos gadus kā redaktors saņēmu tik 20 rubļus. Korespondenti saņēma brīveksempļārus. Saprotams, ka lauku korespondences tādos apstākļos bija īstenībā labā avīzē neuzņemamas. Es viņas visas pārstrādāju. Strādāju caurām naktīm. Hermīne (dzīves biedre) palīdzēja. Balodis strādāja gluži par velti, es iztiku ar 25 rbļ. mēnesī un pārējo algu 55—75 ziedoju citiem līdzstrādniekiem. Pateicoties Laubes Indriķim, kuŗš savus labākos rakstus bija ievietojis ne «Mājas Viesī», bet citos laikrakstos. «Mājas Viesa» lasītāju skaits bija nokritis līdz 800. Viņu lasīja pa galvenai daļai muižas ļaudis.

Pie līguma slēgšanas Dr. A. Plātes man vaicāja: no kāda eksemplāru skaita es vēlētos saņemt procentus, no 2000 vai 3000? Atbildēju: «Ja avīze tiks labi vadīta, tad domāju, varēs sākt no 4000.» «Vai negribat jau no 2000 vai 3000?» «Nē», atbildu. Vienojamies, ka es dabūšu ik no eksemplāra, kas pāri par 4—5000 — 5 kap., kas pāri par 5—6000 — 10

¹⁾ Ed. Veidenbaums gan jau bija miris, bet viņa darbi tika nodoti man.

kap. un kas pāri par 6—7000 — 15 kap. Šie procenti mani glāba, jo «Mājas Viesa lasītāju skaitā notika lielas pārgrozības: vecie lasītāji aizgāja, jauni nāca klāt. Lasītāju skaits pieauga līdz 9000. «Mājas Viesim» vienam bija tik daudz, cik visiem citiem nedēļas laikrakstiem kopā. Kad «M. V.» bija 4000 abonentu, tad Dr. A. Plātes līgumu grozīja un man par «Mājas Viesa» redakciju deva 1800 rbļ. gadā. Kad nāca klāt «Mājas Viesa Mēnešraksts» (5 drukas loksnes), tad caurmērā rakstnieki par drukas loksni dabūja 25 rubļus un es no savas puses visus desmit gadus pieliku pusi, t. i. 50 rbļ. ik mēnešus.

Tikai redaktoram pašam ar savu algu palīgā ejot pie honorāru paaugstināšanas bija iespējams rakstniekiem maksāt 50 rubļus par drukas loksni. Par kādu darbu «Mēnešrakstā» samaksāju pat 75 rbļ. drukas loksne, «Fausta» tulkotājam es no savas puses pieliku 500 rubļus. Pavisam pie Dr. A. Plātes laikrakstiem es par redaktoru sabiju 14½ gada (no 1893. gada maija līdz 1905. gada beigām un 1909. un 1910. gados). Bez tam vēl biju «Laika» redaktors Jelgavā 1906. g. (Politiska un literāriska dienas avīze. Red. Dr. phil. P. Zālīte. Izd. J. Brikmanis, Jelgavā. Nrs 2—3 lapas folio. Sestdienās liter. pielik. 4 lapas 8°) un «Jaunās Dienas Lapas» redaktors Pēterpilī 1917. un 1918. g.¹⁾). Par avīžu līdzstrādnieku esmu sabijis vismaz 45 gadus. No Jēnas, piem., rakstīju «Bālsī» «Par aizceļošanu uz Brazīliju» 1891. gada 10., 11., 12., 13. un 14. numuros. Raksts ievietots ar šādu redakcijas piezīmi: «Pie mums pienākušas ziņas, ka daži latvieši uz pavasari pošoties aiziet uz tālajo Brazīliju, kuŗu domājot par jaunu Lejputriju. Lai viņu iekarsušās cerības un domas drusku novēsinātu, pasniedzam šo no kāda Brazīlijas pazinēja piesūtītu rakstu un lūdzam it sevišķi

¹⁾ Skat. 1) «Latvju preses 100 gadi», Rīgā, 1922. g., 2) «Latvijas universitāte», 1919.—1929. g., L. univ. izdevums, 3) P. Sālīte (Zālīte), Pēteris, (Konverzācijas vārdnīca, 4. sējums. Rīgas Latv. Biedr. Der. Grām. Nodaļas izdevums. Rīgā, 1921. g.).

ievērot viņa prātīgo padomu, palikt mājās, jo Brazīlijā apstākļi tagad esot tādi, ka pat ienaidniekam nevar novēlēt turpu doties.» Arī «Dienas Lapā» rakstīju par dažādiem politiskiem un zinātniskiem jaūtājumiem. 1892. gadā: «Vēl reiz par latviešiem Brazīlijā» (Nr. 123. un 124.). Rīgā būdams rakstīju jau kopš 1885. gada dažādos laikrakstos, B. Dīriķa u. c. Uzstājos pret Bušpapa murgojumiem par pasaules galu, «tūkstoš gadu miera valsti», «spērieniem» un «jauniem spērieniem velnam par spīti.» Pret šiem bušiskiem murgojumiem ar humoru un satiras palīdzību uzstājās it īpaši Dobelnieks (Ādolfs Alunāns). Mani, kurš biju vēl skolnieks, šai polemikā iejaukties uzaicināja Vensku Edvarts (Edvarts Skujenieks). Šie mani raksti ievietoti Bernharda Dīriķa (vecā hofrāta) avīzēs, kur strādāja Edvarts Skujenieks. Atceros, ka Vensku Edvarts man stāstīja, ka Bušpapa griezies pat pie gubernātorā, nokritis uz ceļiem un lūdzies, lai viņu glābjot no «Baltijas Vēstneša», Dobelnieka un Purmaliešu Pēterā (mans toreizējais pseidonims) un aizliedzot par viņu tā rakstīt. «Un ko gubernātors Bušpapam atbildējis?» «Viņš tur nekā nevarot darīt.» «Tagad, laikam, būs jāklusē?» «Nē, rakstiet vien», atbild Skujenieks. Ja skaita laiku no pirmās korespondences «Mājas Viesī» u. c., tad sanāk pat 50 gadi. Esmu rakstījis latviešu, vācu, krievu un pat portugāļu avīzēs.

Lai nu redzētu, kāds bija «Mājas Viesis», kāds virziens, kad es viņa vadību uzņēmos, tad lai spriež citi, pašam par sevi runāt ir neērti. Sekojošais nemts iz «Latvju preses 100 gadi» (Rīgā, 1922. g.).

Tautiskais laikmets.

1856.—1886. g.

Pēc pirmās latviešu atmodas, kas sekoja viņu atsvabināšanai no dzimtbūšanas važām un to pašu vācu izdoto avīžu lapu un nelielā skaitā celto skolu darbībai, nāca tālāka un plašāka viņu atmoda — at-

moda uz tautas pašapziņu. Tas ir tautiskais laikmets. Ceļu šai jaunajai atziņas plūsmai ierāva atsevišķi tautas celmlauži, kas bija spēcīgāki un apzinīgāki. Tie radīja centrus, preses organus, kas izplatīja tautā jaunas idejas un audzināja šo ideju tālākizplatītājus. Tādi vīri bija Valdemārs, Dīriķis, Vēbers u. c. Kā tautiskā laikmeta priekštecis jeb iezvanītājs uzskatāms Ansis Leitans ar viņa 2. jūlijā 1856. g. klajā laisto «Mājas Viesi». Vienkārt viņš pats bija dzimis latvietis un otrkārt, ap viņa nodibināto organu sāka tūliņ pulcēties visi tā laika jaunie, spirtie gari, pazīstamie Tērbatas studenti, kuŗi vēlāk bija visas mūsu tautiskās kustības galvas. Tikai, diemžēl, ilgi šis laikraksta pirmā laikmeta spirtums nepastāvēja. Leitans bija mazmācīts cilvēks, zemas šķiras pašmācībnieks, turklāt miera mīlotājs, ne cīņas vīrs. Katra jauna virziena sludinātājam vajag būt dziļi pārņemtam no saviem ideāliem un drošsirdīgam, tos arī aizstāvēt pret apkarotājiem, kādu arvien gubām ronas katram jauna ceļa ierāvējam, kas grauj vecos, daudziem mīļos pamatus. Tiklab izdevējs Ernsts Plāte, pārvācojies latvietis, kā arī redaktors bija par to, labāk piekāpties, nekā cīnīties. Kad bija piedzīvotas dažādas nepatīkšanas ar asākiem un straujākiem rakstiem, piem., mācītāja šulca rakstu nokritizēšanu (Leitanu par tiem pat izslēdza no Latviešu draugu biedrības), tad avīzes vadītājs apņēmas turpmāk aturēties no tādu rakstu uzņemšanas. Šādā gadījumā viņš deva saviem līdzstrādniekiem šādu aizrādījumu: «Stāstiet lūdzami, bet nerakstiet nekad tādas lietas, kas citiem varētu būt par piedauzīšanu, vai par apkaitināšanu, jo tas būs velti strādāts» (t. i. tādus rakstus neuzņemšu). Protams, tas atbaidīja pēdējo spirtāko līdzstrādnieku no «Mājas Viesi» un lielā mērā veicināja idejas realizēšanu, dibinot latviešiem jaunu organu, kuŗā pilnīgā kārtā varētu izteikties tautiskās idejas, kas lauzās uz āru. Tāds tad arī iznāca 1862. g. Pēterpilī). Taču uz «M. Vie-

si» tas nedarīja nekādu traucējošu iespaidu. Kad 1868. g. pie viņa nodibinājās pielikums, tad redakcija to pavadīja ar šādu piezīmi: «Šo lapiņu gribam līdz ar to laika straujami turēt un to lēnā garā stūrēt.» Tāds šis laikraksts palika joprojām — piemērots mazizglītotu, muižas saimes ļaužu u. c. gara līmenim — arī tad, kad pēc Leitana nāves par avīzes faktisko vadītāju nāca diezgan žirgtais Laubes Indriķis, kas daudz strādāja ar humora un satiras palīdzību. Savus labākos rakstus viņš novēlēja citiem laikrakstiem («Rotai», «Tiesu Vēstnesim», «Dienas Lapai» u. c.), kamēr pats savu avīzi pildīja ar vieglāka un itin viegla satūra rakstiem un stāstiem. Pārgrozība — pie tam necerēti strauja — notika tikai 1893. gadā, kad pie avīzes piestājās par otro atbildīgo redaktoru un faktisko vadītāju Dr. phil. P. Zālīts, kas tikko bija beidzis savas studijas ārzemēs un atgriezies dzimtenē. Viņš izsludināja, ka avīze ies turpmāk cieši progresīvu ceļu, sevišķi tā piekopšot zinātņu un mākslu populārizēšanu, veicināšot oriģinālliterātūru un no citām tautām pasniegšot to labākos, klasiskos darbus. To viņš tad arī turēja vai par savu augstāko uzdevumu, sevišķi kad vēl no 1895. gada sāka iznākt «Mājas Viesa Mēnešraksts». Lai iegūtu labākus sacerējumus, Zālīts raudzījās daudz uz to, ka rakstnieki dabūtu par saviem darbiem pienācīgu atlīdzību. Un lai to sasniegtu, viņš ziedoja vispārīmu pusi no saviem redaktora ienākumiem rakstnieku honorāriem par labu. Par šo jautājumu Dr. phil. P. Zālīts raksta: «Mēnešraksta honorāriem es no savas algas visus desmit gadus pieliku pusi, t. i. 50 rbļ. ik mēnesus. Par redakciju man pēc vienošanās vajadzēja saņemt 1200. No pušes atsacījos par labu rakstniekiem. No «Dienas Lapas» es pirmos divus gadus nekā neņēmu, vēlāk 50 rbļ. mēnesī, bet kuŗus arī atdevu rakstniekiem, piem., Porukam, kuŗam maksāju par apģērbiem, studiju naudu politechnikā u. t. t. Par «M. V.» re-

diģēšanu sākumā dabūju tik 20 rbļ. ik no numura (pirmos 2—3 gadus), tad 150 r. mēnesī — 1800 rbļ. gadā. Bet tā kā es dzīvoju kopā ar savu svaini — inženieri Balodi, tad man dzīve iznāca gauži lēta (pirmos gadus iztiku ar 25—40 rbļ. mēnesī).

Tā tad mūsu abu garākā mūža laikrakstu, «Latviešu Avīžu» un «Mājas Viesis», dzīves beidzamais posms bija vienādi: radikāla pārmaiņa, salīdzinot ar viņu pārējo mūžu. Garā mūžā — vēl vairāk kā atsevišķam cilvēkam — laikrakstam, kas iet no viena īpašnieka rokām otrās, jāizbauda pie sevis laika grozības. «Mājas Viesis» noslēdza 1910. gadā savu 55. gada gājumu (1906. gadā avīze pavisam neiznāca, atskaitot 1 numuru) un līdz ar to beidza savu gaitu. Pēdējos divi gadus (1909./10.), viņš iznāca kā illūstrēts nedēļas žurnāls zinātnei, literātūrai, mākslai un sadzīvei. Pēc tam bija nodomāts izdot no jauna illūstrētu literātūras un mākslas žurnālu, līdzīgu «Mēnešrakstam», kas 1905. g. apstājās, bet kad Zālīts vairs nebija piedabūjams par vadītāju, tad izdevējs Dr. Arn. Plātes savu latviešu laikrakstu apgādniecību pavisam izbeidza.

Jau minēts, ka Dr. phil. P. Zālīts vadīja arī «Dienas Lapu». Tas notika tad, kad tā pēc 1897. g. slēguma pārnāca un kamēr vien palika Plātes īpašumā (kaut gan atbildīgais redaktors parakstījās cits — G. Passīts), t. i. līdz 1903. g. beigām, kad notika avīzes otrais aizliegums. Viņš vadīja, protams, avīzi tādā pašā garā, kā «Mājas Viesis». Pie saviem laikrakstiem viņš prata saistīt labākos latviešu rakstniekus un zinātniekus, kā Dr. K. Balodi, Deglavu, Jāni Asari, Blaumani, Poruku u. c.

«Mājas Viesis» un «Dienas Lapa».

Ap «Dienas Lapu» sāka pulcēties arvien vairāk tā sauktās «jaunās strāvas» piekritēji, kuri, blakus tautiskuma apkaņošanai, piegriezta vēribu vēsturi-

skam materiālismam, evolūcionisma teorijai un dažādiem saimnieciskiem un sabiedriskiem problēmiem, kas tolaik kustināja arī citu tautu jaunākos un dzīvākos garus. Pliekšana vadības beidzamā laikmetā, pēc viņa atgriešanās no ārzemju ceļojuma 1893. g. vasarā, laikraksta virziens arvien vairāk ieslidēja sociālisma gultnē, uz šķiru ideoloģijas izkopšanu, uz proletāriāta interešu aizstāvēšanu. Ka Pliekšans tomēr atzīst nacionālismu un diezgan augstā mērā, rāda viņa 1917. gadā atklāti nodotais sekojošais spriedums par šo jautājumu: «Cilvēce ir organizēta tautās, ne mēchaniski pūļos. Par tautu eksistenci nevar tikt pāri, viņas noliedzot. Cilvēces nacionālam attīstības posmam nevar pārlēkt pāri, ielecot beztautu kosmopolitismā... Tagadējais attīstības posms prasa ne tautu pašiznīcināšanu, bet tautu nokārtošanos nacionālās vienībās, lai sasniegtu pilnīgu attīstību.» Viņam kā īsts biedrs blakus turējās toreizējais «Mājas Viesis», Dr. phil. P. Zāliša vadībā, tāpat kā noteikti pāri pretim stāvēja tautiskā gultnē peldošie pilsoniskie organi «Baltijas Vēstnesis» ar «Balsi». Bet Pliekšanam vajadzēja, aiz uznākušām banku politikām, 1895. g. beigās šķirties no «Dienas Lapas». Redaktora vietu pa otram lāgam tagad ieņēma viņa biedrs P. Stučka, kas palika pie avīzes stūres līdz 1897. g. 21. jūnijam, kad viņu cara valdība arestēja un avīzi aizliedza uz 8 mēnešiem. 1898. gadā avīze un spiestuve pārgāja Dr. Arn. Plātes īpašumā un avīzi tagad vadīja Dr. phil. P. Zālītis, līdz 1903. g. beigās to atkal aizslēdza uz 8 mēnešiem. Pēc šā pārtraukuma 1 numurs iznāca 1904. g. 28. augustā, kad avīze bija pārgājusi atpakaļ vecās «Dienas Lapas» sabiedrības rokās (kā izdevēji parakstījās J. Jākobsons un M. Ozoliņš). 1905. g. no oktobra dienām laikraksts pārvērtās pilnīgi par sociāldemokrātu organu ar J. Jansonu kā redaktoru. Jansons tagad jutās kā savā īstajā elementā, atsvabināšanas kustības pašā priekšgalā, netraucēts, drošs un kustīgs uz visām pusēm. Taču ne ilgi tā

netraucēts. Īsi priekš ziemsvētkiem avīzi uz ģenerālgubernatora pavēli apturēja. Tagad iesākās arī pie šīs firmas dažādu jaunu avīžu izdošana apturēto vietā: 1905. gadā no 24. decembra iznāca «Jaunā Dienas Lapa» (to aizliedza 28. janv. 1906. g.). 1906. gadā no 13. febr. «Mūsu Laiki» (iznāca 115 n-ri, tad arī to aizliedza; abām šīm avīzēm red. un izdevējs bija G. Zemgals, pēdējai redaktors no 7. febr. 1907. gada E. Pīpiņš); 1907. g. no 21. maija atkal «Jaunā Dienas Lapa» (17 n-ri), no 13. jūnija «Mūsu dzīve» (26 n-ri), no 20. augusta «Baltija» (tikai 2 numuri), no 15. decembra «Rīgas Apskats» (līdz 1908. g. decembra beigām), 1908. gadā no 29. dec. atkal «Jaunā Dienas Lapa», kas nu pastāvēja līdz 1918. gadam. 1909. un 1910. gados avīzi vadīja Dr. A. Saliņš; no 1911. g. 23. febr. redaktors bija E. Pīpiņš. No 15. decembra 1914. g., kad galvenais redakcijas personāls aizgāja projām, dibinot «Jauno Vārdu», «J. D. L.» parakstīja P. J. Alksnis. Jāatzīmē, ka «Jaunās Dienas Lapas» redakcijā strādāja ilgāku laiku jo dzīvs un stipri ražīgs žurnālists — Hermanis Asars, kas jau agrāk (no 1902.—1904. g.) darbojās «Dienas Lapā». Viņš arī aizgāja līdzī uz «Jauno Vārdu», kuru izdeva līdz 1918. g. (red. E. Pīpiņš) un tad atkal atjaunoja 1921. g. (red. M. Antons). 1915. gadā «Jaunā Dienas Lapa» pārcēlās uz Pēterpili, kur turpināja izdošanu līdz 1918. g. Redakcijas darbos te piedalījās Dr. phil. P. Zālīts, Aug. Deglavs un Fr. Mierkalns. Tā tad šis mūsu pirmais demokrātiskais laikraksts, pārtraukumus līdzī ieskaitot, piedzīvoja vairāk kā 30 gadus garu mūžu. Viņa gada gājumos ievietots galvenais šā laikmeta latviešu dzīves opozicionālais materiāls.

Saņemot manu žurnālistisko darbību kopā, jā-saka, ka viņa sākās jau pat priekš 1885. gada un ir turpinājusies līdz šim. Mana zinātniskā darbība rit blakus manai avīžu un žurnālu darbībai. Viņas ir grūti šķīrāmas. Mana zinātniskā darbība sākās

ar manu doktora disertāciju. 1892. gadā Jēnā man filozofiskā fakultāte par uzcītību un sekmēm studijās uz Ernsta Hekeļa priekšlikumu piešķīra Beke-tova stipendiju, tā paša gada beigās es iesniedzu doktora disertāciju. «Kanta mācība par gribas brīvību ar vēsturisku atskatu uz brīvības problēmu», kuŗu pieņēma un 1893. gada 21. janvārī es noliku doktora eksāmenu pie profesoriem Dr. Ottona Liebmaņa (Otto Liebman), Dr. Ernsta Hekeļa (Dr. Ernst Haeckel) un Dr. Pechuel-Leše (Dr. Pechuel-Loesche). Pēc doktora disertācijas iespiešanas es saņēmu attiecīgu diplomu 1894. gadā. 1898. gada decembrī uz Pēterpils ūniversitātes filozofijas profesora Aleksandra Ivanoviča Vvedenska uzaicinājumu es viņu iesniedzu Pēterpils ūniversitātes vēstures-filoloģijas fakultātei uz dekāna, slepenpadomnieka Pētera Vasiljeviča Ņikitina vārdu (Ņikitins bija Zinātņu akadēmijas viceprezidents) ar lūgumu mani pielaist pie maģistra eksāmena, kur, kā man Vvedenskis un Ņikitins stāstīja, ticis vienprātīgi pielaists. 1903. gada 19. aprīlī pēc sagatavošanās iesāku likt eksāmenus. Pirmo grieķu filozofijas vēsturē un avotu studijās. Savu akadēmisko darbību es skaitu no pielaišanas pie maģistra eksāmena. Mana doktora disertācija ir atzīta no vairākām ūniversitātēm: Jēnas, Pēterpils, Helzinku, Varšavas.

Mana mūža darbība tā tad ir veltīta zinātnei un avižniecībai. Kuŗa no viņām augstāk vērtējama, neņemos pats spriest. Derīgāka un vairāk svētību nesoša tautai bez šaubām ir žurnālistiskā darbība. Zinātnes laukā gan vēl, ceru, iznāks vairāki mani izstrādāti (gandrīz jau gatavi iespiešanai) darbi. Mīnēšu tik filozofijas vēsturi vairāk sējumos.

